

УДК 727.4 (477.53) «1850/1900»

**В.В. Ревега**  
(м. Переяслав-Хмельницький)

## ПОЧАТКОВІ НАРОДНІ УЧИЛИЩА ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ другої половини XIX ст.: ЇХ ВИДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ У НИХ

*Автор зробив дослідження початкових народних училищ Полтавської губернії в другій половині XIX століття. В статті подаються результати дослідження про початкові народні училища Полтавської губернії другої половини XIX століття.*

*Автор осуществил исследование начальных народных училищ Полтавской губернии во второй половине XIX века. В статье подаются результаты исследований касательно деятельности начальных народных училищ региона в указанный период.*

*The author undertook a study of primary public schools in the province of Poltava in the second half XIX century. Article submitted the results of studies concerning the activities of primary public schools in the region during this period.*

З 1864 р. початкові школи в Україні працювали за „Положенням про початкові народні училища”. Вони мали мету зміцнювати у народі релігійні та моральні норми й поширювати корисні знання.

До початкових народних училищ відносились:

1. Відомства міністерства народної освіти:

а) парафіяльні училища в містах, посадах і селах, які утримувалися за рахунок місцевої громади, частково скарбниці та пожертв приватних осіб;

б) народні училища, котрі засновувалися й утримувалися різними приватними особами;

2. Відомства Міністерства державного майна, внутрішніх справ сільські училища, які утримувалися за рахунок загального бюджету.

3. Відомства духовні: церковнопарафіяльні училища, відкриті православним духовенством у містах, посадах та селах із допомогою її без допомоги скарбниці місцевою громадою і приватними особами.

4. Всі недільні школи засновані як урядом, так міською і сільською громадами та приватними особами для освіти осіб ремісничого й робітничого стану обох статей, котрі не мали можливості користуватися навчанням щоденно.

Ці правила не стосувалися звичайного навчання грамоті на дому .

Предметами навчального процесу початкових народних училищ були:

а) Закон Божий (короткий катехізис і священна історія);

б) читання книг цивільного та церковного друку;

в) письмо;

г) перші чотири дії арифметики;

д) церковний спів, де викладання його було можливе.

В початкових народних училищах викладання здійснювалося російською мовою.

У них використовували навчальні посібники, схвалені Міністерством народної освіти і духовними відомствами.

В училища могли бути прийняті діти всіх станів без різниці віросповідання.

В останніх могли навчатися діти обох статей там, де не було можливості мати окремі із них – чоловічі й жіночі. Недільні ж школи відкривалися виключно для учнів одної статі.

Встановлення плати за навчання і звільнення від неї залежали від тих відомств, міської чи сільської громади та приватних осіб, за рахунок яких училища утримувались.

Урядові відомства й духовне керівництво відкривали і закривали початкові народні училища за власним розпорядженням, повідомляючи про це повітові училищні ради.

Для відкриття початкових народних училищ міською та сільською громадами й приватними особами потрібен був дозвіл повітової училищної ради. Вони могли бути закриті, згідно із розпорядженням губернської відповідної ради у разі безладу і шкідливого напрямку навчання.

Розмір утримання та порядок звітності про початкові народні училища встановлювалися тими відомствами, міською й сільською громадами і приватними особами, за рахунок котрих вони були відкриті.

Міським та сільським громадам, які відкривали початкові народні училища, надавалося право вибирати керівників цих закладів. Завідувати кожною недільною школою належало особі, котра мала звання її розпорядника й була затверджена училищною радою; в жіночих недільних школах обов'язки покладалися переважно на осіб жіночої статі.

Початкові народні училища, які перебували під наглядом повітової училищної ради, звільнялися від звітності. Необхідні про них відомості збиралися самими членами останньої на місцях під час їх огляду.

Закон Божий міг викладатися в початкових навчальних училищах тільки парафіяльними священиками або ж особливим законовчителем із затвердженням його єпархіальним керівництвом за рекомендацією повітової училищної ради.

Іншим предметам у початкових народних училищах могли навчати церковнослужителі або ті особи, котрі отримали на звання вчителя чи вчительки особливий дозвіл повітової училищної ради.

Нагляд за релігійно-моральним напрямом в усіх початкових народних і недільних школах училищах покладался на місцевого парафіяльного священика. У разі потреби він повідомляв свої зауваження вчителю чи особі, яка завідувала училищем. Якщо його зауваження не були прийняті, він доповідав про це повітову училищну раду.

Для завідування початковими народними училищами відкривалися повітові та губернські училищні ради. В обох столицях за договором попечителів навчальних округів із місцевими генерал-губернаторами відкривалися декілька повітових училищних рад для завідування початковими народними училищами, у тому числі недільними школами.

Училищні ради складалися:

а) повітові – із членів від міністерств: народної освіти й внутрішніх справ, духовного відомства православного сповідання, двох членів від повітових земських зборів і по

одному від тих установ, котрі утримують початкові народні училища. У тих містах, де були початкові народні училища, утримувані за рахунок їх коштів, в училищній раді перебував член від міської громади. Попечителі народних училищ, міських та сільських, могли бути також членами повітових рад за призначенням губернської ради;

б) до губернських рад входили наступні особи: єпархіальний архієрей як перший член, начальник губернії, директор училища і два члени від губернських земських зборів.

В губернських радах, у столицях митрополитам надавалося право заміняти себе вікарієм.

Члени повітової училищної ради призначалися: від духовного відомства – єпархіальним архієреєм, від міністра народної освіти – попечителем навчального округу, від міністра внутрішніх справ – керівником губернії, а члени від міської громадськості – за вибором цієї останньої, із затвердженням керівником губернії.

Члени від земств вибиралися в повітові й губернські училищні ради земськими зборами. Беручи участь разом із іншими членами у справах ради, вони зобов'язувалися представляти земським зборам відомості про стан народних училищ у повітах або губерніях, в утримуванні котрих брало участь земство.

Члени повітової училищної ради вибирали із свого середовища на два роки голову, який затверджувався на це звання губернською радою. Постійне завідування її діловодством покладалося на штатного наглядача училищ.

Члени училищних рад в обох столицях призначалися у необхідній кількості попечителем навчального округу, генерал-губернатором та місцевим єпархіальним керівництвом за взаємною згодою. Губернські ради діяли на основі тих же правил, як і повітові ради, але збори їх були постійні.

Повітові училищні ради мали наступні обов'язки:

1. Наглядати за викладанням в усіх початкових народних училищах міста й повіту з метою огляду їх методів та ефективності роботи.

Нагляд за викладанням Закону Божого в училищах та огляд їх у цьому відношенні залишався обов'язком духовного керівництва.

2. Піклуватися про відкриття нових початкових народних училищ і про покращення роботи вже існуючих.

3. Постачати училищам, у міру наявності коштів навчальними посібниками й підручниками, затвердженими міністром народної освіти та духовним відомством.

4. Надавати дозвіл на відкриття нових початкових народних училищ міською і сільською громадами, приватними особами. Надсилати губернській раді відомості про закриття тих училищ, котрі виявляються шкідливими.

5. Надавати бажаним звання вчителів у початкових народних училищах.

6. Подавати відомості губернській училищній раді про ті училища й вчителів, які заслуговують допомоги та нагороди.

7. Надавати відомості губернській училищній раді про тих учителів, котрих потрібно звільнити із посади або заборонити їм подальшу викладацьку діяльність.

8. Складати щорічний звіт про стан усіх народних училищ міста й повіту, для подання його губернській училищній раді.

Під час виконання цих обов'язків рада мала керуватися загальним наказом, складеним у міністерстві народної освіти за згодою із підпорядкованим відомством.

Повітова училищна рада збиралася щорічно не менше двох разів, і кожного разу – на два тижні. Причому обговорювалися та вирішувалися всі справи, які надійшли в раду за проміжний час між засіданнями, й вислуховувалися доповіді членів останньої про стан народних училищ міста і повіту. Справи вирішувалися у раді більшістю голосів. За умови їх рівності, голос голови надавав перевагу під час вирішення тих чи інших питань.

Всі справи щодо початкових народних училищ надходили в повітову раду на ім'я голови. Він у необхідних випадках, коли не було засідань ради, мав право ухвалити рішення в межах, наданих йому владою, з умовою звітування за них.

Всі відомості в справах училищ збиралися на місці по можливості членами ради під час огляду останніх.

Губернська училища рада мала такі повноваження:

1. Піклуватися про початкові народні училища губернії.
2. Розглядати звіти повітових училищних рад та їх повідомлення.
3. Надавати подання повітовим радам.
4. Призначати допомогу вчителям і училищам із коштів, котрі надавало у розпорядження ради Міністерство народної освіти.
5. Розглядати скарги на рішення повітових рад та їх голів.
6. Призначати членів повітових рад із числа попечителів початкових народних училищ.
7. Затверджувати на посаду особу, обрану головою повітової училищної ради.

Справи в губернській раді вирішувалися більшістю голосів. За умови рівності їх голос першого члена давав перевагу.

Губернська училищна рада збиралася у міру необхідності після призначення її першого члена, а у разі його хвороби чи відсутності – керівника губернії.

Постанова губернської училищної ради повідомлялася через директора училища попечителю навчального округу для відома. Директор училища вносив у раду повідомлення попечителя.

Скарги на рішення губернської училищної ради направлялися урядовому сенату.

Імператор затвердив розглянутий на державній раді проект положення про початкові народні училища й разом з тим наказав:

1. На витрати з цієї справи асигнувати згідно із кошторисом Міністерства народної освіти на 1865 р., 100 тис. руб. для розподілу цієї суми між губернськими училищними радами.

2. Проводити подальшу видачу коштів, у міру поширення народних училищ за згоди міністра народної освіти із міністром фінансів, а також направляти кожного разу на імператорське затвердження встановленого порядку.

Отже, робота початкових народних училищ за положенням 1864 р., сприяла, зокрема для Полтавської губернії другої половини XIX ст. тому, що завдяки йому в останніх було розподілено обов'язки між учителями. Училища мали чіткий план роботи, про який звітували училищній раді. Все це поширило у населення корисні знання, зміцнило народні релігійні та моральні норми.

<sup>1</sup> Об открытии народных чтений //Полтавские епархиальные ведомости. – 1898. – №7. – С.140–141.

<sup>2</sup> Об открытии церковно-приходской школы и школы грамоты //Полтавские епархиальные ведомости. – 1895. – №6–7. – Част. оф. – С.248.

<sup>3</sup> Отчет о начальных народных училищах Полтавской губернии за 1872 гражданский год // Полтавские епархиальные ведомости. – 1873. – №20. – С.625–627.

<sup>4</sup> Отчет о состоянии церковно-приходских школ и школ грамоты в Полтавской Епархии за 1893-94-й учебный год //Полтавские епархиальные ведомости. – 1895. – №6–7. – Част. неоф. – С.1–7, 16–17.

<sup>5</sup> Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 год. – Полтава, 1865.

<sup>6</sup> Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X–XX ст.). /За ред. Ярмаченко М., Калениченко Н. – К., 1991.